

kötődő üzletfelek. „Hiányzik viszont a harmadik hang, amely az ítélkezést és a politikacsinálást szolgáló független kutatások folyamatos és kumulatív, a tényeket feltáró folyamatainak érdekében beszélne. A kulturális mutatókat e hiány pótlására dolgoztuk ki.”

A kutatás három nagyobb területen folyik: az intézményi folyamatok, az üzenetrendszerek és a kultivációs folyamatok elemzéséből áll. Ez utóbbira esik a legnagyobb hangsúly, hiszen ez azt mutatja meg, hogy az uralkodó kommunikációs rendszerek milyen képzetmintákat termelnek, hogyan befolyásolják fogyasztóiknak a valóságról alkotott képét. A – leginkább a kommunikáció tudományára alapozott – rendkívül pontos elméleti háttér segítségével a szerzőnek és munkatársainak sikerült kidolgozniuk egy szerteágazó, sokféle szempontot figyelembe vevő kutatási rendszert, amelynek eredményei igencsak elgondolkodtatóak.

Ezekről számolnak be a kötet legérdekesebb tanulmányai, amelyekben a női szerepeknek és a kisebbségeknek a televízióban való megjelenítését, az erőszaknak, valamint egy hátrányos helyzetű csoportnak, az elmebetegeknek a televíziós ábrázolását elemzi a szerző. Nem véletlenül ezeket a motívumokat ragadta ki, hiszen a több évtizeden át folyó tartalmi elemzések eredményei döbbenetes számadatokat tartalmaznak, és nem kevésbé sokkolóak azok a beszámolók sem, amelyek megvilágítják a nézőknek a szimbolikus televíziós világ alapján alkotott valóságértékelését.

A kötet még két tanulmányt tartalmaz, az egyik az alkoholnak az amerikai kultúrában és médiában betöltött szerepét tárja fel, megvilágítva az ebben rejlő összefüggéseket; a másik pedig a bírósági tárgyalások televíziós közvetítésének az igazságszolgáltatásra gyakorolt hatásait mutatja be.

Végezetül elolvashatjuk a Kulturális Környezetért Mozgalom felhívását és célkitűzéseit, amelynek aktualitásáról aligha kell meggyőzni bárkit is. George Gerbner kutatási eredményei azonban (a mozgalom elindítása nélkül is) nagy kihívás elé állítják az üzenetek „gyártóit” és „fogyasztóit” egyaránt.

Gerbner, George (2002): *A média rejtett üzenete*. Osiris – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.

Pócsik Andrea

Nyelvcsere

„A mintában szereplő felnőttek adataiból ki lehet következtetni a nyelvcsere kezdetének körülbelüli évtizedeit (1920–1940), az 1990-ben román általános iskolába járó gyermekek adataiból pedig a folyamat közeli befejeződését is.” Ezzel a megállapítással zárul Borbély Anna munkája a magyarországi román kisebbség nyelvi helyzetéről.

E megállapítás mást mond a nyelvi kisebbségi és mást a nyelvi többségi olvasónak: az elsőt rádöbbeneti például arra, hogy rá is, közösségére is ugyanez vár, az utóbbit pedig valószínűleg hidegen hagyja. És ez így van rendjén, mert az anyanyelve megtartásáért napról napra megküzdeni kénytelen, s ebbe a szélmalomharcba néha belefáradó, azt feladó közösség helyzetét az, aki számára a világ legtermészetesebb dolga anyanyelvén mindenhol, minden pillanatban megszólalni, nem igazán képes átérezni.

A kétnyelvűséggel foglalkozó szakirodalomban ritkán fordul elő, hogy a kutató ilyen pontossággal meg tudja határozni egy kisebbségi közösség nyelvcserejének mind kezdő, mind végpontját. S tulajdonképpen ez az egzaktság a megdöbbentő, hiszen egy eredeti-

leg viszonylag izoláltan élő, egynyelvű, majd a 20. század eleji politikai és gazdasági változások hatására kétnyelvűvé vált közösség alig hetven év alatt jutott el a nyelvcsere folyamatának végpontjához: oda, ahol a kétnyelvűséget az új egynyelvűség váltja fel.

A Borbély Anna könyvében vizsgált nyelvcsere jelensége kisebb-nagyobb mértékben a világ összes kétnyelvű közösségében kimutatható, azt pedig, hogy az adott csoport mennyi ideig képes megtartani a kétnyelvűség valójában csak látszólagos stabilitását, nem kizárólag külső tényezők, hanem – amint a vizsgálat bizonyítja – belső faktorok is befolyásolják.

A kötet a kétegyházi román-magyar közösség beszélt nyelvének 1990-ben rögzített tulajdonságait mutatja be: milyen típusú kétnyelvűség jellemzi, milyen szerepet tölt be az anyanyelv a közösség mindennapi életében s milyen a környezet nyelve, befolyásolják-e s ha igen, hogyan a nyelvi és társadalmi tényezők a különböző kommunikációs helyzetekben történő nyelvválasztást, milyen jellege van a magyar és a román egymásra hatásának. Ezen túlmenően a szerző vállalkozik a nyelvcsere-helyzetben levő közösség szociolingvisztikai leírására, elvégzi a nyelvválasztás mikéntjének, továbbá a közösség román nyelvi repertoárjának, illetve esetleges változásainak feltárását.

Az 1990-ben lefolytatott vizsgálat eredményei szerint a kétegyházi román közösség esetében a kétnyelvűség valójában átmenet a román egynyelvűség és a magyar egynyelvűség között. Mi több, leszögezhető az is, e kisebbség már a nyelvcsere előrehaladott szakaszában található. A román nyelv háttérbe szorulásának egyik fő oka a magyarral és a románnal kapcsolatos attitűdökben keresendő. Az attitűdök fogalomköre nem igazán nyelvészeti kategória, kialakulásuk ugyanis társadalmi tényezők, a tágabb környezet hatására vezethető vissza, vizsgálatuk azonban viszonylag pontos képet ad egy nyelvi kisebbség anyanyelvének társadalmi státusáról, vagyis társadalmi elfogadottságáról. Ennek fényében Borbély megállapítja: a vizsgált közösségben lejátszódó nyelvcserenek velejárája az attitűdök megváltozása, ami figyelemre méltó felismerés, hiszen e közösség esetében nem a két nyelvhez fűződő attitűdök hatására indult be ez a folyamat. Kiderült ugyanis, hogy a román kisebbségnek nincs igazán pozitív véleménye saját román nyelvjárásáról: a vizsgálati alanyok nem egyszer maguk közlik az adatgyűjtővel, hogy kérdésére adott válaszuk kevert, vagyis nem-sztenderd nyelvváltozat. Az adatok azonban azt is mutatják, a kétnyelvűségben élő kétegyházi románok közösségi identitásában az anyanyelv sokkal fontosabb szerepet játszik, mint egy egynyelvű közösség tagjainál (igaz ez például a vajdasági magyar közösségre is). Ez azt a következtetést engedi meg, miszerint az anyanyelvét elveszített kétegyházi román egyben elveszíti román identitástudatát is, ami kézenfekvő, hiszen kisebbségek esetében nagyon gyakran az anyanyelv megőrzése elválaszthatatlan a kultúra, a hagyományok, a vallás stb. megőrzésétől.

A román kisebbségi csoportban lejátszódó nyelvcsere a román és a magyar nyelvtudásbeli különbségek szintén igazolja, ha ugyanis (viszonylag) stabil kétnyelvűség jellemzőné a közösséget, tagjai legalábbis megközelítőleg azonos szinten ismernék mindkét nyelvet. Kétegyházián azonban a helyi román nyelvváltozatot elsősorban az idősebbek ismerik, a magyar nyelv ismerete pedig inkább a gyermekekhez köthető. Ha a gyermek mégis beszél románul, akkor ezt a tényt a szülők magasabb iskolai végzettsége, valamint az ott-honi gyakoribb román nyelvhasználat magyarázza. Van azonban ennek a nyelvcsere-folyamatnak egy atipikus tényezője is. Atipikus, mert csak egy bizonyos életkori csoportra igaz. A vizsgálatban részt vevők között ugyanis elkülöníthető egy korosztály, amely tagjainál összefüggés áll fenn anyanyelvük megőrzése és a múltban elfoglalt társadalmi pozíciójuk között. Azoknak az adatközlőknek, akik 1990-ben ötven évesnél idősebbek voltak s az 1953-ban elkezdődött államosításkor a közösség módosabb rétegét képezték, erős az identitástudatuk, a családon belül pedig jobban megőrizték a román nyelvet. Ugyanakkor azok, akik ebben az időszakban a szegény réteghez tartoztak, ma már kevésbé ragaszkodnak anyanyelvükhöz, ennél fogva román identitástudatuk is gyenge.

Azt, hogy Kétegyházán a román közösség a nyelvcserre előrehaladott állapotában van, a csoport nyelvválasztási szokásai is bizonyítják, amelyeket a nyelvhasználati szintér és a partner, továbbá a beszélő életkora, nyelvtudása, házastársának nemzeti hovatartozása és a nyelvek presztízse határoz meg. A vizsgált közösséghez tartozók a románt gyakorlatilag csak a falu határain belül használják, azonban itt is egyedül a templom az a színtér, ahol a román nyelv használata meghaladja mind a magyar, mind a magyar és a román együttes használatát. Tehát a kétegyházi románoknak megváltoztak a nyelvválasztási szokásaik, következésképp a közösségben a román dominanciája csökken, a magyaré viszont nő.

Végezetül álljon itt a következő epizód: „Két esetben alkalmam volt román-magyar vegyes házasságban élő magyar feleségekkel beszélgetni. Az egyik feleség megtiltotta a férjének, hogy részt vegyen a vizsgálatban. Véleménye szerint a román nyelv használatának semmi értelme nincs.” Pedig van.

Borbély Anna (2001): *Nyelvcserre. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok közösségében.*
MTA Nyelvtudományi Intézet Élőnyelvi Osztálya, Budapest.

Bene Annamária

Széchenyi-album

Bereményi Géza: A Hídember

Egy vallomással kell kezdenem: szeretem Bereményi Géza filmjeit. Bemutatásuk idején többször láttam „A tanítványok”-at és az „Eldorádó”-t. Lenyűgözött „A tanítványok” hideg, élettelen, néha sápatag színvilága, elvarázsolt az „Eldorádó” dinamikus kamerázása, az érzelmi állapotok képekben lüktető expresszivitása, felfokozottsága. Ha igényes szórakozásra vágyom, általában „A turné”-t nézem meg. Mindezt csak azért tartom fontosnak, hogy jelezzem, „A Hídember” körüli politikai és finanszírozási viharok a film megítélésekor számomra nem mérvadóak.

A Hídember’ Széchenyi István életútját kíséri végig. Egy történelmi személyiség esetében megnehezíti az alkotó dolgát, ha olyan egyéniségről van szó, akiről az emlékezet már mítoszokat gyártott. Ebben a mítoszgyártásban valószínűleg Széchenyi István politikai ellenfele, *Kossuth Lajos* tette meg az első lépést, amikor a legnagyobb magyarnak nevezte. A történelmi értékelésektől függetlenül a köztudatban is kialakul egy kép a hajdani nagyságokról. A sokféle Széchenyi-kép választás elé állítja a rendezőt: melyiket erősítse meg, mit „idealizáljon” és mit mellőzzön, heroizáljon-e vagy illúziókat romboljon. Számptalan csábító lehetőség adódik még, a hollywoodi történelem-ábrázolástól az európai kosztümös és életrajzi filmekig. Bereményit elsősorban Széchenyi személyisége érdekli; a jellemfejlődés fontosabb fázisaira helyezi a hangsúlyt. Szembetűnően jelzi ezt, hogy minden olyan fontosabb, sorsfordító történelmi eseményt kihagy az ábrázolásból, amely látványos képi megjelenítést igényelne. Nem látunk a márciusi forradalomból semmit, még csak utalás szintjén sem értesülünk a szabadságharcról. Pustán egy rövid felirat és Batthyány kivégzése idézi a megtorlás időszakát.

Am a puritán történelemidézés ellenére sem sikerül maradéktalanul megoldani a személyiségrajtot. Család, császári udvar, magyar politikai élet – e három dolognak van je-